

Ecclesia Dei Delft
lid van de Internationale Federatie UNA VOCE
In samenwerking met het
Priesterbroederschap
Sint Petrus

De stichting Ecclesia Dei Delft en de Priesterbroederschap St. Petrus verzorgen met verlof van Mgr. Van Luijn elke zondag een gezongen H. Mis volgens het Missale Romanum, uitgave 1962 (Tridentijnse Liturgie)

Locatie: Kapel van Huize St. Monica te Delft Noord aan de Arubastraat 2, nabij hoek Insulindeweg
Tijd: 11:00 uur

Juni 2005

5	3 ^e zondag na Pinksteren, 2 ^e kl.
12	4 ^e zondag na Pinksteren, 2 ^e kl.
19	5 ^e zondag na Pinksteren, 2 ^e kl.
26	6 ^e zondag na Pinksteren, 2 ^e kl.

elke zondag voor de H.Mis: Rozenkransgebed
iedere eerste zondag van de maand na de H. Mis: Lof met Eucharistische Zegen

Bereikbaarheid per openbaar vervoer:

Binnen Delft: tramlijn 1 Scheveningen-Delft vv, halte Brasserskade/
Insulindeweg
of buslijnen 60 en 62 richting Ypenburg, halte Aruba-straat,
Huize Monica

Den Haag; Voorburg; Rijswijk:

tramlijn 1 richting Delft halte Brasserskade/Insulindeweg

Overig: trein naar station Delft Centraal, tramlijn 1 (t.o. station)richting
Scheveningen, halte Brasserskade/Insulindeweg

Bereikbaarheid per auto:

A13, Den Haag-Rotterdam vv, afslag Delft Noord

Informatie: pater Gerald Durois fssp, Oude Geldenaaksebaan 2, B-3360
Bierbeek, België, 0032 4 72347158
J.P.Oostveen, A. van Schendelplein 135, NL 2624 CV Delft
0031 (0)15 2613849; info@ecclesiadei.nl
<http://www.ecclesiadei.nl>

Giften en donaties voor het bestrijden van onkosten en ter ondersteuning en uitbreiding van het apostolaat van de Priesterbroederschap St. Petrus in Nederland kunt U overmaken op het rekeningnummer 75.79.498 (Postgiro) of 60.30.59.252 (ABN-AMRO bank te Delft) t.n.v. Stichting Ecclesia Dei Delft.

3. De mensheid: Joden en heidenen.

Niettegenstaande de ontzaglijke grootheid van het heelal is de mens er toch niet aan onderworpen, maar hij is er de koning van. En in die mensheid gaven de joden zichzelf een bevoorrechte plaats.

1. De mens.

De mens, volgens de joden, is een innige eenheid. Zij kenden geen onderscheid tussen lichaam en ziel. Zij wisten dat de mens na de dood voort bestaat, maar onderscheidden niet tussen wat sterfelijk en wat onsterfelijk is. Zij kenden geen spiritueel element, in tegenstelling tot de Grieken voor wie het lichaam een kerker van de ziel, en de dood een bevrijding is. Wanneer zij spraken over het '*vlees*', het '*lichaam*', de '*geest*', het '*leven*', de '*ziel*', dan bedoelden ze daar meestal de gehele mens mee. 'Mijn ziel' betekent: mijzelf. Soms legde men de nadruk op het lichamelijke, het gemoed, de gevoelens; zelden duiden ze hiermee een wel bepaald lichaamsdeel aan; meestal ging het over de ganse persoon. Duidelijker was de tegenstelling '*vlees en geest*'. Vlees betekende dan wat menselijk is, het geringe, hulpeloze en zondige - de geest is het goddelijke, heilige en verhevene.

Het leven op aarde is kort. Na de dood verwachtten ze een eeuwige beloning of straf. Dit was hen geopenbaard een eeuw vóór Christus in de Boeken der Wijsheid en Daniël. Vroeger hadden zij gedacht dat goed en kwaad enkel hier op aarde vergolden werden. Zelfs ten tijde van Christus dachten nog velen dat God de deugd beloonde met lang leven en rijkdom terwijl ziekte en tegenslag straf voor persoonlijke zonden of voor die van zijn ouders waren. Op dit punt was er geen eenheid: iedereen was vrij te geloven aan leven na de dood of niet naargelang de sekte waartoe men behoorde. In het begin geloofden de joden dat de dood het definitieve einde van het bestaan was. Voor de jood in het Oude Testament bestaat de dood in de scheiding van de drie elementen, die in de levende mens verenigd zijn en zijn personaliteit uitmaken: de levensadem (*roeach*, spiritus, pneuma) die God de mens inblies; het lichaam (*bâsjaar*). *Roeach* en *bâsjaar* tezamen zijn de *nepesch*, de persoonlijkheid die zich vormt bij de geboorte en die ontbonden wordt bij de dood.

De talmoed sprak van "de engel van de dood" die de ziel met zich meeneemt op het ogenblik van de dood. Op dat moment eindigt de ademhaling, de *roeach*, waarmee God op de dag van de geboorte het vlees levend gemaakt heeft. Gaat die levensadem naar God of zoals die van het dier naar de grond? Ze keert terug naar God (Pred.12,7; cfr. 3,21) onder een vorm, onbegrijpelijk voor ons verstand en gaat naar een geestelijk reservoir, waar de *roeach* zich opstapelen, na van hun aardse persoonlijkheid afstand gedaan te hebben. Het lichaam keert terug naar stof. Blijft er dan niets meer over van de mens? Toch wel, de *refa*, een onstoffelijke tegenwoordigheid, een schim, een schaduw, maakt zich vrij. Het bewijs daarvan is dat men het kan oproepen en kortstondig waarneembaar maken, zoals Samuel verscheen aan Saül (1 Sam.28).

Deze schimmen, *refaïm* (uitgeputten, ontslapenden) verblijven in een geheimzinnige plaats, de *Sjeool*, een ontzaglijk hol in de onderbouw van de kosmos. Deze is totaal verschillend van de wereld der levenden, "een gebied der duisternis en der schaduw van de dood". Volgens sommige rabbijnen zou men er kunnen binnengaan langs de grote steen die zich bevindt in het heilige der heiligen. De dood is geen vernietiging maar een uitstapje buiten de gewone categorieën van Mededelingenblad Stichting Ecclesia Dei Delft, juni 2005

het leven. De Sjeool is geen hemel of hel. Het leven der *refa'im* (uitgeputten, ingeslapenen) ontsnapt aan ons begrip: het is een leven zonder lijden, zonder vreugde, zonder godsaanschouwing. In de Sjeool zijn de schimmen niets, doen ze niets, weten ze niets: "De doden weten helemaal niets; voor hen bestaat er geen loon"; daarom de uitdrukking. "In de Sjeool loven de doden u niet". Jahweh niet meer loven! Voor een vrome jood moest men werkelijk tot niets gereduceerd zijn om af te zien van deze essentiële plicht! Niemand komt er ooit vandaan. Geen sprake van een straf of beloning. Eerst Ezeekiël spreekt over individuele vergelding.

In sommige boeken der wijsheid staan sombere voorstellingen over het leven na de dood. Maar de hemel was nog gesloten; er was nog geen uitzicht op het hemels geluk, dat trouwens nog niet duidelijk geopenbaard was: "Want mens en dier hebben hetzelfde lot. De één moet sterven even goed als de ander; want beiden hebben zij dezelfde adem, en de mens heeft niets vóór boven het dier". De auteur bedoelt alleen dat beiden onderworpen zijn aan het doodvonnis. "Zij gaan beiden naar dezelfde plaats; beiden kwamen zij voort uit stof en beiden keren zij terug tot stof. Wie weet of 's mensen levensadem opstijgt naar boven en die van het dier naar beneden gaat in de grond?" Naar de uiterlijke schijn blijft van de mens slechts het lichaam over en dit vergaat maar "de levensgeest keert terug naar God, die Hem gaf". Alles verdwijnt niet met de dood maar alles verandert van natuur.

In de latere openbaring vinden we duidelijke affirmaties over een eeuwige vergelding. Dat deze overtuiging in Jezus' tijd algemeen verspreid was kunnen we uit de oudtestamentische apocriefen, o.a. het boek Henoeh, en uit de talmoedische literatuur opmaken, een bewijs dat de rabbijnen het voortbestaan na de dood onderwezen. Misschien was het een antwoord op hun nood tijdens de ballingschap: God had Zijn volk bescherming beloofd, dus moeten de gelovigen wel beloond worden en de ongelovigen gestraft. Als dat niet in deze wereld gebeurt, dan in een toekomstige. Dat is geen afwijking van de Israëlitische principes of een heidense besmetting, maar een stap voorwaarts in de openbaring. Een midrasj op Ps.41 zegt dat de doodsengel de ziel voor het gerecht leidt. Heeft die geleefd volgens de Wet, dan wordt er afgeroepen: "Bereidt een plaats voor deze gerechtige!"

Indien niet, wordt de ziel verworpen: "Gij geeft mijn ziel niet prijs aan het dodenrijk" (Ps.16,10). Hier staan we voor een nieuwe opvatting over de Sjeool: volgens het apocrief *Henoeh* is dit de plaats die de ongelovigen verslindt, waarin de engelen de slechte mensen werpen om eeuwig te lijden. De gerechte zielen worden ontvangen in een andere plaats, het 'Paradijs der gerechtigheid', een tweede aards paradijs, ook '*Abrahams schoot*' geheten.

Voor het geloof in **de Verrijzenis** baseerde men zich op Deuteronomium "Wanneer ge bij uw vaderen zult rusten" (31,16); Isaïs: "Maar laat uw doden herleven en hun gestorven lichamen verrijzen; laat hen ontwaken en juichen die in het stof zijn begraven"; Ezeekiël: het visioen der doodsbeenderen die herleven (37); Job: "Ik weet...dat ik mij zal oprichten achter mijn huid en van mijn vlees uit, God zal aanschouwen" (19,26). Heel vlug werd de verrijzenis geassocieerd met de beloning voor verdiensten: "Dan zullen de velen die in het stof der aarde slapen, ontwaken; dezen voor het eeuwig leven, anderen tot smaad en eeuwige schande". Dit werd nog duidelijker geformuleerd in het Boek der Wijsheid, de talmoed: "Gezegend zijt Gij, o eeuwige God, Gij die de zielen teruggeeft aan de lichamen der afgestorvenen" en de apocriefe geschriften. Toch aanvaardden niet alle joden deze leer.

In het evangelie zien we dat de sadduceeën (en de samaritanen) dit niet aannamen omdat het niet vermeld stond in de Pentateuch, de enige bijbelboeken die zij als geïnspireerd beschouwden. Maar onder het gewone volk was dit geloof zeer verspreid. Martha antwoordt op Jezus' gezegde "Uw broer zal opstaan": "Ja, dat weet ik; hij zal opstaan op de jongste dag" (Jo.11,23vv.). Jezus heeft deze leer tot dogma verheven, niet alleen door Zijn woorden, maar ook door Zijn voorbeeld: Hij doet doden, zoals Lazarus, herleven en nog sterker: Hij doet Zichzelf verrijzen. Jezus is de Opstanding en het Leven. Wie in Hem gelooft zal leven. Dit geloof zal de spil worden van het christelijk geloof. De christenen zullen vóór alles getuigen zijn van de opstanding. Christus' verrijzenis verandert volledig ons leven: "Dood, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw prikkel?" (1 Kor.15,55). Jezus bevestigt dit geloof in de parabel over Lazarus en in Zijn barmhartig woord aan de rover en herhaalt de leer der individuele vergelding (Lk.16,22; 23,43).

Betekenis van termen als *ziel*, *vlees* en *geest*. Meermalen wordt de term *mijn ziel* gebruikt wanneer men *ik* bedoelt: "Mijn Ziel is dodelijk bedroefd"; "Nu is Mijn ziel ontsteld"; "Mijn ziel prijst groot de Heer"; "Een zwaard zal ook uw eigen ziel doorboren"; "De Mensenzoon is niet gekomen om de zielen der mensen in het verderf te storten"; "Dan zal ik tot mijn ziel zeggen: Ziel, ge hebt veel goederen liggen voor vele jaren". Wanneer men weet dat voor een jood *vlees* vaak synoniem is van *mens*, begrijpt men Johannes' uitdrukkingen: "Het Woord is vlees geworden" en: "Jezus is in het vlees gekomen" (Jo.1,14; 1 Jo.4,2; 2 Jo.7). *Alle vlees* betekent *alle mensen*: "Alle vlees zal Gods heil zien"; "Gij hebt Hem macht gegeven over alle vlees"; "Ik zal uitstorten van Mijn Geest over alle vlees" (Lk.3,16; Jo.17,2; Hand.2,1,17) en *geen vlees* betekent: *niemand*: "Zo die dagen niet werden ingekort, geen vlees bleef behouden"; het vaderschap naar het vlees duidt op de menselijke afstamming: "Abraham, onze vader naar het vlees" (Mt.24,22 par.; Rom.4,1)

Ook de tegenstelling tussen vlees en geest, tussen het zwak-menselijke en het verheven-goddelijke is aanwezig: Jezus verklaart aan Petrus dat hij, Petrus, niet uit eigen krachten maar door een openbaring van God ontdekt heeft dat Jezus de Messias, de "Zoon van God" is (Mt.16,17). Ook de bovennatuurlijke verheffing van de mens wordt in deze termen beschreven (Jo.3,5-8). Hier staat een woordspeling: het Griekse woord *pneuma* betekent zowel wind als geest en beider tegenwoordigheid is even onzichtbaar als krachtdadig. Jezus' woorden over het brood en de wijn: "Dit is Mijn Lichaam, dit is Mijn Bloed" (Mt.26,26v.,par.; 1 Kor.10,16v.; 11,23-29) betekenen dus dat Hij Zichzelf, als mens, tot spijs geeft. In een felle twist met de joden over het "ware Brood", waarin Hij niets terugtrok van Zijn woorden, had Hij gezegd: "Het vlees baat tot niets, het is de geest die het leven geeft", d.i. oordeelt niet teveel met menselijke gedachten, houdt rekening met Gods bedoelingen (Jo.6,51-63).

2. Twee soorten mensen.

Geen volk was zich zó van zijn waardigheid bewust als het joodse. Ze noemden zich *het volk Gods*, of kortweg *het volk*. De anderen waren *de volkeren* of *de heidenen*. Ze wisten dat hun voorrecht steunde op een goddelijke uitverkiezing, daterend van Abraham. Toch was bij velen dat onderscheid niet louter religieus gebleven. Vroeger hadden ze in tamelijk goede verstandhouding geleefd met de heidenen, op materieel gebied althans. Sinds enkele eeuwen waren de heidenen niet enkel afgodendienaars maar ook verdrukkers en vijanden. Dat wakkerde echte

haatgevoelens aan. Men gaf de heidenen allerlei scheldnamen, zoals 'hond'. De heidenen lieten zich niet doen. Zo ontstond een onoverkomelijke scheidingsmuur: religieus en politiek waarvoor slechts één brug bestond: het *proselitisme*.

Dit onderscheid was niet louter territoriaal: ook in Palestina woonden heidenen en er waren de hellenistische steden. Vele joden woonden in heidens land. Deze werden de *zonen der verspreiding, der diaspora* genoemd. Zij waren ongeveer 4 miljoen in getal, terwijl er in Palestina 1 miljoen leefden. Onder hen waren er goede relaties. Elk jaar kwamen duizenden op bedevaart naar Jeruzalem, want daar was de enige tempel. Grote centra van de diaspora waren: Alexandrië (Egypte), Rome en Antiochië (Syrië), waar talrijke goed georganiseerde gemeenschappen bestonden met synagogen.

Het volk van de belofte. De joden die 2000 jaar geleden in Palestina leefden, maakten er niet de totaliteit, maar toch het grootste deel der bevolking uit. En ze hadden de zekerheid dat ze daar niet bij toeval waren, maar dat hun tegenwoordigheid in dat land een speciale betekenis had, dat God zelf hen daar had gevestigd. Dit is een feit van het grootste belang. Zonder dat verstaan we niets van het alledaagse en religieuze leven in Israël. Elke jood, zelfs de onaanzienlijkste, had een nationale fierheid, onvergelijkbaar met ons chauvinisme, waardoor hij wist tot het uitverkoren volk te behoren, het volk van de belofte, geen belang dat hij arm was, zijn leven hard, dat de Romeinse bezetter met zijn laarzen op de heilige grond marcheerde. Hij wist dat hij, de verachte, een voorrecht bezat dat geen enkele macht op de wereld hem kon ontnemen: een "priesterschap voor altijd" (Ps.110,4).

Hoewel ze reeds 20 eeuwen oud was, bleef deze openbaring levend in de harten der gelovigen. In Oer aan de oever van de Beneden-Eufraat was God verschenen aan een zekere Abram en had hem het bevel gegeven: "Ga uit uw land naar het land dat Ik u zal wijzen. Ik zal u tot een groot volk maken, u zegenen en uw naam groot maken!" (Gen.12,1v.) Abram had gehoorzaamd en begaf zich op weg, vergezeld van zijn bejaarde vader, zijn neven, dieneren en zijn hele clan, het risico aanvaardend van een langdurige zwerftocht omdat God het hem bevolen had. Deze gehoorzaamheid werd beloond. Aangekomen in het land dat God hem had aangewezen, kreeg hij meerdere malen van God instructies en beloften: Hij zal het land waar hij ronddoelde erven, zijn nageslacht zal het bezitten. Als waarborg veranderde God zijn naam in Abraham, 'vader van een menigte' en een wonder gebeurde: zijn bejaarde vrouw baarde een zoon. Dat was het uitgangspunt van het *Verbond*. In ruil voor hun trouw zouden zijn nakomelingen het uitverkoren volk vormen: Gods hand zou op dit volk rusten om het te leiden en te beschermen. Als teken van dit verbond stelde God een kenmerk vast in het vlees der mannen: de *besnijdenis*.

Waarom koos God Abraham? Het antwoord vinden we in Judit: "Dit volk verliet het land der Chaldeeën omdat het de goden van dat land niet wilde dienen. Het diende de enige God van de hemel die het had leren kennen" (5,7v.). Ze hadden het polytheïsme en astrologie der Mesopotamiërs verlaten om zich te verheffen tot het geloof van de enige, onzichtbare, almachtige God. Hun fierheid had geen andere oorsprong: zij wisten dat *zij deel hadden aan een Verbond met God*. Indien ze ooit zouden twifelen, hadden ze slechts de geschiedenis van hun volk te bekijken: in alles was Gods hand zichtbaar. Het is treffend dat de eerste

christenen zich trouwe joden noemden en dat ze aan hun landgenoten, om te bewijzen dat in Christus de oude beloften vervuld waren, de nadruk legden op het feit dat het nieuwe verbond niets anders was dan de vervulling van het oude: Zo deden Stefanus, Petrus en Paulus (Hand.7,2,15; 13,16vv.; cfr. Hebr.).

De toepassing van het Verbond werd geleidelijk aan dieper en ernstiger, zodat het godsdienstig leven steeds zuiverder en nobeler werd. In het begin waren de vereisten om aan het Verbond trouw te blijven erg eenvoudig: Het was voldoende aan de enige God, El of beter de meervoudsvorm, Elohim, te geloven. Die God vereiste bijna geen eredienst, priesterschap, of tempel, nauwelijks enkele offers, slechts een paar morele voorschriften. Een tweede etappe begon ongeveer 500 jaar later, toen een wonderbare gebeurtenis plaats had, die door de joden beschouwd werd als één der krachtigste bewijzen van het Verbond: de *Uittocht*. Een man was uitverkoren door God om de Zijnen te verlossen uit de slavernij in Egypte en terug te brengen naar het Beloofde Land. Door Mozes geleid trok deze karavaan vluchtelingen door de Rode Zee en ontsnapte aan de hongersnood in de woestijn, twee supplementaire bewijzen van Gods bescherming. Bij die gelegenheid werd het Verbond niet alleen hernieuwd, maar ook nauwer omschreven: God gaf een nieuwe garantie aan de Zijnen door hen Zijn onuitsprekelijke Naam te openbaren. In ruil, had Hij Zijn volk voorschriften, de tien geboden, opgelegd, waarop een hele code van morele, godsdienstige, politieke en sociale wetten gebaseerd was.

Dit Verbond maakte de verovering van het land Kanaän mogelijk ten tijde van Josuë en de rechters; het werd vernieuwd ten gunste van koning David (2 Sam.7,16; 23,5; Ps.89,4). Ondanks zovele weldaden van God schond het volk meerdere malen het Verbond: het viel in afgoderij en nam heidense gewoonten over. De profeten verweten het hen vanwege Jahweh (Os.6,7; Am.8,1). Een verschrikkelijke straf volgde: de ballingschap naar Babylonië. Maar Gods barmhartigheid was groter dan Zijn rechtvaardigheid en de ballingen mochten terugkeren. De beproeving had vrucht gedragen: een derde etappe was bereikt, die van zijn geestelijke opgang.

De profeten hadden tijdens de beproeving aangetoond dat alles wat van God kwam, volmaakt is en dient ter vervolmaking van de mens. Wat God liefheeft zijn niet de offeranden, maar het goede gedrag, de rechtvaardigheid, de liefdadigheid en de goedheid (Os.6,6; Am.5,15,24). Het Verbond was verinnerlijkt: de plicht van Gods volk is niet alleen in Hem te geloven en Zijn geboden te verkondigen, maar Hem ook te benaderen door een innerlijke, spirituele opgang. De besnijdenis, teken van het Verbond was verplicht, maar de echte besnijdenis voltrekt zich in het hart (Rom.2,29). In hun chauvinisme vinden we dus geen etnografische redenen. Neen, het was het ware geloof, meer dan de etnografie, dat hen de overtuiging gaf Gods eigen volk te zijn, verschillend van en boven de anderen, door hun monotheïstisch geloof, hun liefde voor het Beloofde Land, hun onderwerping aan morele voorschriften, hun zin voor mystiek.

3. Verschillende benamingen.

De drie meest gebruikte namen voor dit volk zinspelen ieder op grote gebeurtenissen in hun geschiedenis: Een 4e benaming, *Semiet*, die we tegenwoordig gebruiken, is geen bijbelse term. Ze wisten wel dat ze afstammelingen van Sem, de oudste zoon van Noë, waren maar de term dateert

van 1781, gebruikt door Schlörer om de Semitische taalfamilie aan te duiden.

1 Hebreeër: Paulus roept uit: "Hebreeën zijn zij? Ik ook! Israëlieten zijn zij? Ik ook! Abrahams zaad zijn zij? Ik ook!" (2 Kor.11,22) Een afstameling van Abraham, een authentiek en wettig lid van het volk van de belofte verklaarde dus dat hij zowel Hebreeër als Israëliet was. Beide termen zijn geen synoniemen. Elk heeft een relatie tot verschillende gebeurtenissen: In Genesis vinden we een *Heber*, een achterkleinzoon van Sem (Gen.10,25). De naam *ibri* betekent 'doortrekker', hetgeen ons herinnert aan de grote omzwervingen van Abraham van Oer naar Kanaän en die onder leiding van Mozes van Egypte terug naar het Beloofde Land. Tijdens deze landverhuizingen waren ze bewust geworden van hun bestemming. Aan deze tijd bleef de vrome jood met heimwee denken; voor hem was de woestijn een gewijde plaats, in tegenstelling tot de stad. Iedere mens is een pelgrim op aarde. Daarom vierden ze het Loofhuttenfeest, waar men de nomadentent, symbool van de pelgrim, in ere herstelde. Dat alles wil men uitdrukken met de naam "Hebreeër".

2 Israëliet. God had de naam *Israël* gegeven aan Jakob aan het einde van zijn mysterieus gevecht met een engel (Gen.32,28). Met een ontwrichte heup, maar trots dat hij de strijd tot de morgen had volgehouden, had deze de bijnaam gekregen als pand: 'Israëliet zijn' betekent in (geestelijke) strijd zijn met God.

3 Jood. Het Grieks-Latijnse woord *Iudaeus*, jood, treffen we alleen aan in Makkabeeën (2 Makk.6,6) en in het Nieuwe Testament. Het was de naam die bij het Romeins bestuur algemeen gebruikelijk was. De term dateert uit de tijd van de terugkeer uit de ballingschap: het waren voornamelijk de stammen van Juda en Benjamin die door Nebukadnezar naar Babylonië meegevoerd waren. Terwijl de rest der tien stammen in Palestina voor de verleidingen van het heidendom bezweken, bleven deze 'zonen van Juda' trouw aan de voorvaderlijke tradities. Teruggekeerd in dat deel van het land dat hun naam droeg, hadden ze er de godsdienst weer hersteld. De stervende Jakob had het zo voorspeld: "De scepter zal van Juda niet wijken" (Gen.49,8,10) en een speciale zegen zou door de eeuwen heen op hem rusten. De mannen van Juda, van Judea, waren de mannen van het geloof.

Een ras of een geloof? Er is nog een andere naam in de Bijbel: *Arameeër*. De Wet schreef voor dat elke gelovige die een offer bracht voor Gods altaar moest uitroepen: "Mijn vader was een zwerfende Arameeër" (Deut.26,5). Deze Arameeën waren een Semitisch volk van nomaden dat rond 2000 v. Chr. rondzwierf door Mesopotamië in een streek, door de bijbel *Paddan-Aram* genoemd met als voornaamste stad Charan, waar Abraham een halt had gehouden alvorens naar Kanaän te vertrekken. Zijn broer, Nachor, was er gebleven en daar haalde Jakob zijn vrouw Rebekka (Gen.11,31; 24).

Etnisch gezien moet de *herkomst* van het volk dat Palestina bewoonde dus gezocht worden bij een groep van Arameese stammen, die zich toen hadden afgescheiden van de rest en zich hadden verbonden met Hebreeërs die rondzwierven tussen de Eufraat en de Nijl, rovend en vee hoedend. Israëls voorouders legden deze 'ibri' hun gezag op en vermengden zich met hen. Lange tijd moesten ze nog vechten met andere Arameese benden. Rond de 9e eeuw toen Israël zich gevestigd had in Palestina moest het opnieuw vechten met de Arameeën die toen in volle opbloei waren. Het Aramees werd de taal van bijna

geheel het Nabije Oosten, ook in Palestina sinds de ballingschap. Welke volksstammen waren verwant met de joden? De Ismaëlieten, de Moabieten en de Ammonieten die afstamden van Lot als gevolg der bloedschande van zijn dochters, en de 'zeven volkeren' die de joden hadden vernietigd of onderworpen (Gen.19,30; Deut.7,1).

In 722 en in 586 hadden twee razzia's plaats: de eerste door de Assyriërs van Sargon II in Galilea en Samaria, de andere door de Chaldeeërs van Nebukadnezar in Judea. Deze streken werden herbevolkt met heidenen met wie het overschot van Israël zich vermengde. Toen de ballingen in 538 terugkeerden, moesten ze samenwonen met de indringers. De Makkabeeën slaagden er in het land terug te judaïseren (165-104 v. Chr.). Zelfs hun traditionele vijanden, de Edomieten, werden verjoodst maar deze namen wraak want in 40 v. Chr. verkreeg één van hen van de Romeinse Senaat de titel van Koning van Judea.

Maar deze vermenging was niet overal dezelfde: In het rotsachtige zuiden rondom Jeruzalem had zich de kleine kern der teruggekeerde bannelingen gevestigd, voornamelijk der stammen Juda en Benjamin. Het ras kon daar nog zuiver genoemd worden. Maar in de vruchtbare gewesten van het noorden waren zoveel vreemdelingen dat maar weinig joden er zich vestigden. Een familie van oude afkomst, zoals die van David, kwam er maar zelden voor. Daarom kreeg dit land de naam *Gelil-ha-Gojim*, de kring der heidenen, hetgeen later 'Galilea' werd. De Judeeërs verachtten de Galileeërs omwille van hun raar accent: men wist nooit of ze spraken over *immar* (lam), *hamar* (wijn) of *hamor* (ezel) en ook omdat ze het met de Wet niet zo nauw namen.

We kunnen dus niet van een joods ras spreken. Bestond toen reeds het joods type dat we vandaag kennen? We weten het niet. Indien de joden een collectieve trots bezaten, was dat *niet om raciale, maar om religieuze redenen*. Zij behoorden tot het uitverkoren volk, niet omdat zij van een bijbelse figuur afstamden (ook de andere volkeren rondom hen stamden van Abraham af), maar omdat ze trouw waren aan het Verbond gesloten tussen God en hun vaderen. Overal waar ze zich vestigden trachtten ze bekeerlingen te maken. De heiden werd verafschuwd, niet omdat hij tot een ander ras behoorde, maar omdat hij een schandelijke godsdienst beled. Zodra hij zijn geloof in de ware God uitsprak, de Mozaïsche wet naleefde, vooral de besnijdenis, het teken van het Verbond, werd hij een broeder. Daarentegen een rasgenoot die weigerde zijn plichten te voldoen, werd van het volk verwijderd.

4. Het vreemde geval der Samaritanen.

Midden in Palestina leefde een volksgroep die door de joden nog meer werd verafschuwd dan de heidenen hoewel ze dezelfde God aanbaden, dezelfde geschriften eerden (tenminste een deel ervan) en Mozes als de opperste wetgever aannamen. Toch maakten ze geen deel uit van het volk Gods. De *oorzaak* van dat antagonisme dateert van 935, toen het rijk in 2 delen splitste, Samaria met als hoofdstad Sikem, en Judea. De koning van het Noorden, Jeroboam, om de bedevaarten naar Jeruzalem te stoppen, restaureerde de eredienst in 2 oude heiligdommen: Betel in het zuiden, en Dan in het noorden. De altaren van Jeroboam werden bezoedeld door de gouden kalveren en de profeet Elias richtte zich tegen de afgodenvereëster koningin Izebel. Hun hoofdstad, Samaria, gebouwd door koning Amri rond 880 (1 Kon.16,24), werd als een rivale der H.

Stad beschouwd; men betreurde helemaal niet haar verwoesting door de Assyriërs in 722. Na de verbanning kwam het tot echte haat. De heidenen die zich daar installeerden, namen het geloof der overgebleven Israëlieten over, maar in een vereenvoudigde vorm: ze erkenden slechts de Pentateuch en hielden hun eredienst op de heuvels in hun land en niet in Jeruzalem.

Bij de terugkeer der Judeeërs uit de ballingschap verzetten de Samaritanen zich tegen hun installatie. Bijgevolg werd hun hulp aan de wederopbouw van de tempel geweigerd (Neh.3,34 (4,2)). Men begon te vertellen dat zij geëxcommuniceerd waren. Deze spanningen leidden tot een breuk. Onder de regering van Alexander de Grote, rond 333, kreeg Manasse, broer van de hogepriester en schoonzoon van de landvoogd van Samaria, toestemming een tempel op de berg Gerizzim te bouwen. Hij werd de hogepriester en trok een priester en levieten aan die hij liet trouwen met heidense vrouwen. Tijdens de Makkabeese opstand aanvaardden zij de Griekse wetten. De Makkabeeër Johannes Hyrkanus legde in 128 hun hoofdstad in puin. Eén der grootste grieven die de vrome joden tegen "hun koning" Herodes hadden, was dat hij die goddeloze stad, Sebaste, in luxueuze stijl herbouwde, en zelf een Samaritaanse vrouw huwde. Ze bouwden een nieuwe tempel op de Gerizzim en beweerden dat slechts zij de ware godsdienst van Israël aanhingen (cfr. Jo.4,20). Vandaag nog bestaat de sekte uit ongeveer 500 leden die elk jaar bloedige offers brengen op de Gerizzim. Pilatus richtte onder hen een bloedslachting aan, waarna hij van zijn functie ontheven werd.

Ten tijde van Christus heerste een echte haat tussen beide groepen. In het jaar 6 A.D., vlak vóór Pasen werden menselijke beenderen in het heilige van de tempel geworpen om de gewijde plaats onrein en onbruikbaar te maken. Rond het jaar 50 A.D. vielen de Samaritanen een groep pelgrims aan, hetgeen zo'n bloedige tegenaanval uitlokte, dat de legaat van Syrië moest tussenbeide komen en een aantal joden liet kruisigen. Gewoonlijk bleef het bij scheldwoorden: Samaritanen waren slechts uitvaagsel, bende, maar geen volk! De bijbel spreekt van de steden en de mensen van Samaria, nooit echter van het Samaritaanse volk. Een zegswijze, vermeld in de talmoed verklaarde dat een stuk brood van een Samaritaan onreiner is dan varkensvlees. Jezus werd uitgescholden voor Samaritaan en bezeten door de duivel (Jo.8,48). Wanneer Hij de joden wil beschamen om hun hardheid en ondankbaarheid, stelt hij hun de Samaritanen tot voorbeeld: de barmhartige Samaritaan is gegeven als voorbeeld van naastenliefde. Deze deed zelfs afstand van zijn zadel halverwege in het bergland en hielp tenminste de gewonde langs de weg (Lk.10,25-37)! Een Samaritaan is temidden van 10 melaatsen genezen door Jezus de enige die Hem komt bedanken (Lk.17,11-18). Toch vermeed Hij, volgens joods gebruik, Samaria tijdens de bedevaarten naar Jeruzalem (Mt.10,5). Echter bij andere gelegenheden toont Hij een grotere vrijheid (Lk.9,53-55; Jo.4).

5. De Griekse steden. De Decapolis.

Een ander vreemd bestanddeel in Palestina waren de nederzettingen die totaal Grieks waren. Sommige waren gebouwd in het tijdperk van Alexanders opvolgers, de Ptolemeëën (Egypte) en de Seleukieden (Syrië - Griekenland) en een immigratie volgde. Deze steden vormden de *Decapolis*, de "Federatie der 10 steden". Eén bevond zich aan de westelijke zijde van de Jordaan, Skytopolis; de andere steden bevonden zich in Transjordanië. De voornaamste waren: Hippos,

Gerasa, en Filadelfia. Ook Damascus, in Syrië maakte deel uit van de groep. Pompeius verleende ze stedelijke autonomie, direct onder Rome. Andere Grieksgezinde steden ontstonden aan de kust: Ptolemáís; Caesarea, uitgebouwd tot havenstad door Herodes; Sikem, herbouwd door Herodes onder de naam Neapolis; Seforis, hoofdstad van Galilea; en Tiberias. Herodes had voor deze laatste bij vergissing een begraafplaats uitgekozen, zodat in deze stad geen jood een voet zette. In de andere steden werden ze trouwens nauwelijks geduld: In Gerasa was slechts één kleine synagoge. Geregeld braken hier conflicten uit tussen Grieken en joden, vooral in Caesarea, toen de Romeinen na Herodes' overlijden er Samaritaanse troepen kazerneerden.

6. Bevolking.

Hoe groot was de Palestijnse bevolking? Cijfers zijn hier vaak onbetrouwbaar. Ongeveer 25.000 waren met Zorobabel uit Babylonië teruggekeerd. In Jezus' tijd moet de totale bevolking ongeveer 2.000.000 hebben uitgemaakt, waarvan ¼ heidenen. (In 1922 telde men 762.000 inwoners; in 1992 5.000.000 waarvan 850.000 niet-joden). Voor hen echter bestond de grootte van het volk niet uit cijfers, maar uit hun godsdienstige overtuiging : zij waren een volk, "dat God sinds de aanvang bij Zijn Naam genoemd had", een volk dat wist dat het "een leidsman van blinden, een licht voor hen die in duisternis zijn, een opvoeder van onverstandigen en een leermeester van onmondigen" was (Is.49,1; Rom.2,20).

De diaspora. Buiten het H. Land leefden miljoenen broeders, die ter gelegenheid der grote feesten kwamen zoals Simon uit Cyrene (Noord-Afrika); of die kwamen studeren zoals Saül, zoon van een tentenmaker uit Tarsus. Deze emigratie noemde men *de verstrooiing*. De Assyrische en Babylonische deportaties hadden veel joden meegevoerd naar Mesopotamië die er zich zó hadden ingeburgerd dat ze verkozen er te blijven. Anderen hadden dienst genomen in buitenlandse legers: Egypte (6e eeuw) en Griekenland (3e eeuw). In ruil kregen ze land. Anderen waren gevangelijk meegevoerd naar Rome. Anderen vertrokken na een staatsgreep: De hogepriester Onias IV vertrok met zijn clan naar Egypte na de moord op zijn vader in de tweede eeuw. Tenslotte emigreerden velen uit pure handelsmotieven naar de grote steden nadat de Griekse en Romeinse autoriteiten de verbindingen talrijker en veiliger hadden gemaakt.

Waar vond men deze emigranten? Volgens de Griekse geograaf Strabo van Kappadocië, tijdgenoot van Jezus werden ze in elke stad aangetroffen. "Men kon niet gemakkelijk een bewoonde plaats op aarde vinden dat aan dit ras geen asiël had verleend". Rond dezelfde tijd gaf Filo van Alexandrië, beroemd joods filosoof een gedetailleerde opsomming: Egypte, Fenicië, Syrië, Klein-Azië, Europa, Perzië, enz. De twee voornaamste centra waren Rome en Alexandrië. Alexander had hen in zijn hoofdstad aangetrokken door hen dezelfde rechten toe te kennen als de Grieken. Spoedig was de stad 20% joods! Ze waren gevestigd in een speciale wijk die 1/3 van de stad besloeg. Hier werd de Griekse vertaling van de bijbel gerealiseerd, een vertaling van onschatbare betekenis: ze stelde de bijbel ter beschikking van de joden in de diaspora, van de heidenen en later van de christenen. Ook in Rome groeiden de joden in aantal: een groot deel van de importhandel was in hun handen. Cicero sprak met lof over hun aanpassingsvermogen en hun ondernemingsgeest; Caesar, op een hachelijk moment van zijn loopbaan in Egypte door Herodes geholpen, die toen generaal

onder Hyrkanus II was, was hun zo goed gezind dat hun geweeklaag bij zijn dood opzien baarde. Ook nadien bleven de joodse vorsten goede betrekkingen onderhouden met de keizers. Ze stuurden hun zonen voor hun opvoeding naar Rome.

De joden, in tegenstelling tot andere overwonnen volkeren, wisten voor hun land een zekere onafhankelijkheid te bewaren. Zo waren ze vrijgesteld van militaire dienst, o.a. omwille van de moeilijkheden voortspruitend uit de sabbatwet. In Rome hadden ze ondergrondse begraafplaatsen en minstens 13 synagogen, waarvan verscheidene waren gebouwd door hooggeplaatste Romeinen. Toch stonden de Romeinen in het algemeen afkerig en argwanend tegenover de joden. Duizende joden verbleven te Rome. De meesten waren er als slaaf aangekomen en werden geleidelijk aan vrijgelaten.

Hoeveel joden leefden buiten Palestina? Filo spreekt over een miljoen voor Egypte alleen; Flavius Josefus, Tacitus en Suetonius verhalen dat Tiberius 4.000 families naar Sardinië deporteerde; Dio Cassius zegt dat Trajanus er 460.000 deporteerde. Zo komen we tot 7 tot 8 miljoen in het keizerrijk en 1 miljoen daarbuiten. Eén op 10 Romeinen was dus een jood. Dat getal was dubbel zo hoog in Griekenland en in het Nabije Oosten. Enorme getallen als men weet dat ze in de landen van Centraal-Europa zoals Polen, waar ze het sterkst waren vertegenwoordigd, in 1939 slechts 6 % der bevolking uitmaakten.

Het *voorkomen* van deze kolonies was overal hetzelfde: ze woonden meestal groepsgewijze, maar niet in dezelfde wijk. De autoriteiten dwongen hen niet in getto's te leven. Elke gemeente had zijn eigen organisatie. De inrichting was democratisch en het religieuze en tijdelijke waren nauw verbonden. De samenkomsten van het volk waren tegelijkertijd voor het gebed en voor tijdelijke regelingen, zoals de verkiezing van de raad der oudsten en de overste der synagoge. Dit alles had plaats in hetzelfde lokaal, de *kinnésjeth*, in het Hebreeuws, *synagoge* in het Grieks. Deze gemeenten waren erkend door de Romeinse autoriteiten en ze hadden zelfs een enorm privilege weten te verwerven, nl. de vrijstelling van de staatsdienst. Zij moesten wel tot hun God voor de autoriteiten bidden.

Sommigen bezaten het Romeins burgerschap, verkregen door gunst of gekocht, zoals Paulus' familie. Enkelen vervulden semi-officiële functies, bij financiële traktaties zoals belastingen, de staatsbank, het opkopen en verscheppen van graan. Er waren er zelfs met invloedrijke relaties met de keizerlijke familie: o.a. Flavius Josefus, die tevoren de Romeinen bestreed! Hoewel de joden in de verstrooiing een zekere machtspositie hadden weten te verwerven, hadden ze geen centraal bestuur. Daarom moesten zij de beslissingen die in Palestina getroffen werden volgen, zonder geraadpleegd te worden. De extremisten daar waren de oorzaak der 3 grote opstanden tussen 66 en 135 die telkens in bloedbaden uitliepen.

Toch lieten de joden der diaspora zich *niet absorberen*. Weliswaar leefden de rijken min of meer op zijn Grieks of Romeins; niet allen hielden zich strikt aan de voorschriften van de wet, maar formele afvalligheid was zeldzaam. Toen een neef van Filo het geloof afzweerde om Romeins ambtenaar te worden, verwekte dat een schandaal. Toch verschilde, door het contact met de heidense wereld, het karakter der joden in de diaspora met die van in Palestina, vooral met de

Judeeërs: zij stonden meer open voor nieuwe denkbeelden. Onder hen kennen we Paulus, die hoewel hij leerling der rabbijnen in Jeruzalem was, beter voorbereid was voor het universalisme in de leer van Jezus; en Filo, die tegelijkertijd wetgeleerde en vurig aanhanger der platonische filosofie was. Hij versmolt op geniale wijze de Griekse wijsbegeerte met Israëls traditie en kwam tot hoge bespiegelingen over de *Logos*, het 'Woord Gods'.

De kolonies in de diaspora waren actieve haarden van *proselitisme*. De joden aarzelden niet de heidenen die gunstig gestemd waren te doen deelnemen in de geestelijke rijkdom die God hen had toevertrouwd. Daarom was de bijbel vertaald in het Grieks, de beroemde *Septuaginta*. Vele bekeringsvonden plaats; nog meer halve bekerings, d.i. mensen die de godsdienstige en morele principes van Israël aanhingen en een deel der godsdienstige plichten vervulden, maar niet alle: de hoofdman van Kafarnaüm, de hoofdman Cornelius uit de Handelingen, e.a. Flavius schrijft: "Er is geen Griekse stad, geen volk waar onze gewoonte der wekelijkse rustdag niet is verbreid, de gewoonte van ons vasten, van het ontsteken der lampen en een groot aantal van onze voedingsvoorschriften". Er waren ook vrouwen onder de bekeerlingen en sympathisanten: Poppea, Nero's echtgenote en bijna alle vrouwen uit Damascus.

In het Romeinse keizerrijk heerste echter een antisemitisme: in de literatuur: bijv. Apion tegen wie Flavius een boek schreef; de stoïcijn Seneca die hen "een schurkachtig ras" noemde; Cicero kritiseerde hun "barbaarse ongeloof, onverenigbaar met de waardigheid en roem van Rome en met de tradities der voorvaders". Men verweet hen vooral hun monotheïsme en hun verachting voor de afgoden. Het geheimzinnig karakter der joodse bijeenkomsten gaf aanleiding tot lasterpraatjes: "Een enige God zonder afbeelding! Kom nou, ze vereren stiekem een God met een ezelskop of een varkenssnuit". Men sprak over mensenoffers en vuiligheden vanwege de besnijdenis. Ook redenen van economische aard droegen bij tot de vijandigheid: "de kinderen van Israël leren vanaf hun geboorte te stelen". Het kwam soms tot bloedige vervolgingen: 20 maal in de 110 jaar tijd vóór de joodse oorlog, de verschrikkelijkste van alle. Er waren ook deportaties.

De basis van het jodendom was de godsdienst. Ver van het H. Land voelde de emigrant, zelfs als hij fortuin maakte, zich een *balling*. Allen, waar ze ook geboren waren, noemden Sion "moeder". Want in Sion waren ze allen geboren (cfr. Ps.87,4-5). Voor het gebed keerden ze het aangezicht naar de H. Stad. Ook in verre landen bleef iedere jood vanaf zijn twintigste jaar trouw aan de cijns van de tempel, hetgeen geregeld werd door een Romeinse wet. Zonder dus een politieke hoofdstad te zijn, was Jeruzalem de geestelijke metropool, het hart van het jodendom.

7. Centra buiten Palestina.

Ten tijde van Christus was de toen gekende wereld bijna volledig ($\frac{3}{4}$) één groot geheel geworden: het Romeinse keizerrijk. Hier volgt een kort overzicht van de voornaamste centra.

Nog onafhankelijke gebieden. Onder de nog niet onderworpen volken komen vooreerst de *Nabateëën*, de dichtste burens der Palestijnen, ten oosten en

zuidwesten van de Dode Zee. Hun hoofdstad Petra was een praktisch oninneembare stad: de enige bestaande toegang was een lange rotsspleet. Om de goede verstandhouding met dit woelig volk te verzekeren, huwde Herodes Antipas, viervorst van Galilea, een Nabateese prinses die hij later evenwel zou verstoten om in overspel met Herodias, de vrouw van zijn broer, te gaan leven. Koning Aretas hield een succesvolle strafexpeditie tegen Herodes, hetgeen echter een Romeinse tussenkomst als gevolg had.

De *Parten* bezetten een nog groter gebied, dat zich uitstrekte tot Babylonië. Zij maakten het bij tussenpozen de Romeinen lastig door hun invallen. Verschillende joodse families hadden zich sedert de ballingschap onder hen gevestigd. Sommigen waren in Jeruzalem gekomen voor het pinksterfeest (Hand.2,9).

De *Arabieren*, gevestigd in het Arabische schiereiland, naar joodse spreekwijze, "*het Oosten*", trokken geregeld met hun wierook, parfums en edelstenen naar de grote markten via de karavaanwegen van Palestina. Om ongehinderd van Egypte naar Antiochië te kunnen trekken, hielden de Romeinen op hun grondgebied een brede kustweg bezet. Ook zij waren aanwezig bij het pinkstergebeuren.

De *Ethiopiërs*, gevestigd aan de benedenloop van de Nijl, waren sinds generaties bestuurd door een vrouw, die de titel droeg van 'Kandake' (Hand.2,9).

ROME. Rome was de politieke hoofdstad van de wereld. Daar verbleef de keizer die beschikte over een schitterde hofhouding, onweerstaanbare legioenen en het prestige als een god vereerd te worden! Rome, gelegen aan de Tiber, breidde zich voortdurend uit in omvang en bevolking. Een indrukwekkende organisatie voorzag de inwoners van drinkwater, aangevoerd door kilometers lange op zuilen gebouwde aquaducten, en van spijzen uit alle hoeken der aarde, vooral uit Egypte, 'graanschuur van Rome'. We krijgen een idee van haar grootheid door een lijst uit de 4e eeuw: 1800 villa's, 46.600 woningen, 865 private badhuizen, ongeveer 1 miljoen inwoners. Vele Romeinen spraken Grieks eerder dan Latijn. Men dweepte er met de hellenistische cultuur. Personen uit het gehele keizerrijk kwamen zich hier vestigen: men vond er alle talen, bouwstijlen en godsdiensten terug. Toen Augustus in 31 de macht in handen nam, telde zijn rijk tussen 70 en 90 miljoen inwoners. In Palestina begon de Romeinse invloed in 167 v. Chr. onder de Makkabeeën. In 63 v. Chr. nam Rome het gezag volledig in handen.

Enkele spreekwoorden over Rome: over hun macht: Ze noemden de Middellandse Zee "onze zee"; "Alle wegen leiden naar Rome"; De oppergod Jupiter zou volgens Vergilius gezegd hebben: "Ik stelde geen grens, noch aan hun macht, noch aan hun duur, ik heb hen een rijk gegeven zonder einde"; Velleius Paterculus: "Er is niets wat de mensen aan de goden zouden kunnen vragen, dat Augustus niet reeds aan de Romeinen en aan de gehele wereld heeft verschaft".

over hun leven: de massa: "Brood en spelen"; de rijken: "De Romeinen eten om te braken en braken om te eten" (Seneca); de keizerverering: "de Goddelijke Augustus" (decreet van de Senaat, 14 A.D.); godsdienst: "De Romeinen zijn godsdienstiger dan de goden" (Polybius), "Dat er geesten zouden zijn, een onderaards rijk met een Styx, waarin zwarte kikkers zwemmen en een boot vaart bemand met een schipper met een lange boom, die in één boot miljoenen mensen overzet, dat zijn allemaal verhaaltjes, die zelfs de kinderen niet meer geloven" (Juvenalis); het succes van oosterse godsdiensten: "De Orontes heeft

zich in de Tiber gestort" (id.).

over de joden: "Ze verachten de goden" (Tacitus); "Ze eten geen varkensvlees omdat ze het varken aanbidden" (Plutarchus); "Schadelijker dan enig ander volk" (Quintillianus); "O Marcomannen, o Quadrati, o Sarmetes, eindelijk heb ik een volk gevonden, barbaarser dan gij!" (Markus Aurelius); "Welk aantal handen, welke eensgezindheid, welk een ondernemingsgeest" (Cicero); "Voer propaganda zoals de joden" (Horatius); "Moet er een dorstige naar de fontein worden geleid, dan leidt de jood er slechts de besnedene heen" (Juvenalis); "De gewoonten der joden zijn onzinnig en vuil" (Tacitus).

AFRIKA. Afrika, en vooral Egypte was de basis voor de ravitaillering van Rome en ook het meest geliefde toevluchtsoord der joden. Ze vonden er vlees, brood, augurken in overvloed (Ex.16,3; Num.11,5). De hoofdstad, *Alexandrië*, door Alexander de Grote gesticht, en opgebouwd op een vierkant stratenplan, was de tweede wereldstad, zowel commercieel als cultureel. Het was gelegen temidden van drie werelddelen. Men had een eeuw aan de stad gewerkt, o.a. aan een dijk van 1200 meter lengte en 500.000 mensen woonden er, waaronder ongeveer 100.000 joden. Ptolemeus II Filadelfos richtte op het eiland Faros een vuurtoren van 123 m op. De rijke bibliotheek met 400.000 boeken brandde af in 45 v. Chr. Van de hele stad staat nu slechts één zuil recht, de rest is onder het woestijnzand bedekt. Overal elders in Afrika woonden joden, o.a. in Cyrene (Libië), ten westen van Egypte, en te Elefantine, bij de Nijl.

GRIEKENLAND (*Achaja*). Het schiereiland was op cultureel vlak in verval. In Christus' tijd was *Korinte* de voornaamste stad. In deze nog jonge stad, gesticht door Julius Caesar, bloeide het handelsleven. Een uitstekende haven, gunstig gelegen tussen twee zeeën en tussen de 2 delen van Griekenland, een ideale pleisterplaats op de verbinding Oost-West (Klein-Azië-Egypte-Rome), trok de kooplui uit alle landen aan. Men vond er de akropolis, een oninneembare rotsvesting; rijke handelaars; beroemde professoren en wijsgeren. Maar de stad was ook berucht om haar uitpattingen, zo erg dat 'korintiseren' een synoniem was voor een slecht leven leiden. Ook in deze stad was een joodse kolonie gevestigd.

MACEDONIE. Tussen Griekenland en Macedonië lagen veel pleisterplaatsen, zoals Berea, Tessalonika en Filippi waar de joden hun synagogen hadden. Al deze plaatsen waren verbonden door de beroemde Romeinse weg, de "Via Egnatia".

KLEIN-AZIE. De hoofdstad van deze Romeinse provincie was *Efese*, een belangrijk handels- en toeristencentrum. De grote attractie was de tempel van Artemis (of Diana), één der 7 wereldwonderen met zijn grote afmetingen (109,5 op 49,5 m). Het ganse leven van de stad draaide om de tempel: dáár was de bank, een theater met 24000 zitplaatsen en de zilversmeden verkochten er hun afgodenbeeldjes.

SYRIE. De provincie Syrië was samengesteld uit vroeger zelfstandige gebieden zoals Feniçië, Cilicië en Palestina. De hoofdstad was *Antiochië*, de derde wereldstad, bijgenaamd "de schone". Deze stad, gesticht door Antiochus, Alexanders opvolger, was dankzij haar haven een belangrijk knooppunt geworden in het Romeinse wegennet. Het was een luxeplaats voor rijkelui en ontspanning, een oord van weelde: centrale verwarming; nachtverlichting, zelfs op de rivieren;

moderne bestrating: de hoofdstraat strekte zich als een lange boulevard uit over 4 km, het middelste deel was gereserveerd voor paarden en wagens, en twee overdekte galerijen waren voor de voetgangers bestemd. De zijstraten waren met marmer geplaveid, en aan beide kanten van de straten waren openbare gebouwen, marktplaatsen, tempels en erebogen. Wanneer de zon op de gekleurde fonteinen, de vergulde huizen en marmeren colonnades scheen, leek het wel een sprookjesstad in goud te zijn. Zo ook 's nachts met de duizenden lichten zodat de gewone bezigheid, plezier maken namelijk, ongestoord kon doorgaan. De bewoners, berucht om hun spotnamen spaarden hierin zelfs de keizer niet. Ze waren gekend om hun hartstocht voor schouwburgen, paardenrennen, gokken en spektakels. Toch waren er veel godentempels. Slechts 600 km. van Jeruzalem verwijderd, had Antiochië veel welstellende joden aangetrokken.

In het gebied van Cilicië ligt de havenstad *Tarsus* met haar beroemde universiteit. Het burgerrecht van Tarsus dat bijna evenveel voordelen schonk als het Romeins burgerrecht was zeer gegeerd maar lag slechts in het bereik van welgestelde families. Onder Augustus kwam de stad tot haar hoogste bloei. Het was de bakermat der Stoïcijnse filosofie. Ook hier waren de joden talrijk. Hier werd Paulus geboren.

Verder langs de kust lag *Fenicië* (vandaag Zuid-Libanon), met de steden Tyrus, Sidon (35 km meer ten noorden), Sarepta en Akko (Ptolemáís). Tyrus was vroeger een rotseiland. Alexander had het door een dijk verbonden met de kust en zo kon hij de stad innemen. Tyrus' purperweverijen waren wereldberoemd. Op 240 km ten noordoosten van Jeruzalem lag *Damascus*, als een oase temidden der woestijn. Omwille van de vele karavanen die er doortrokken werd het 'de poort van het oosten' genoemd. Goed door stevige stadsmuren beschermd, was het de belangrijkste stad van de Decapolis. Het proselitisme kende hier een ongewoon succes: op een bepaald ogenblik gingen bijne alle vrouwen naar de synagogen!

8. De heidense godsdienstigheid.

Sedert Alexander was het heidendom fel veranderd. Tevoren had elke streek zijn eigen god(en) en ceremonieën. Maar de nieuwe "hellenistische godsdienst", veroorzaakt door het rondreizen en het handel drijven, was een soort mengsel, een syncretisme: Allereerst was er een *streving naar eenheid*. Men begon de verschillende goden van hier en elders met elkaar te vereenzelvigen, zodra men enkele vergelijkingspunten vond. Anderen zagen in verschillende benamingen slechts één god. Wijsgeren gingen nog verder en hechtten geen geloof meer aan de godenverhalen (mythologieën) en begonnen te spreken van één godheid: de wereld, het lot, de ziel of de geest. Nog anderen wilden de oude godsdiensten vervangen door de eredienst van Rome of van de keizer. Geleidelijk aan namen enkele godheden de bovenhand: Jupiter, Isis, Demeter, Diana en Cybele. Deze goden hadden druk bezochte tempels, trokken ontelbare pelgrims aan, en werden vereerd op uitbundig en vaak immorele feesten. In de verering waren allerlei oosterse opvattingen en praktijken binnengeslopen.

Een nieuw verschijnsel was het ontstaan van kleine *kringen van ingewijden*. Enkele families, groepen ambachtslieden, jonge mannen of meisjes sloten zich bij elkaar aan in groepjes van 20 tot 100 leden en hielden hun statuten en hun plechtigheden geheim, vandaar de naam 'mysteriegodsdiensten'. Nieuwelingen

werden door een geheimzinnige ritus ingewijd. In die kringen werden alle geschillen beslecht. Soms heersten daar schandalige misbruiken, soms ook een oprechte godsdienstigheid.

Naast deze godsdiensten waren er ook de filosofenscholen, alle godsdienstig getint, waarvan het *stoïcisme* de voornaamste was. Het legde aan de aanhangers een zelfucht op tegen de driften en onderwees een onverschilligheid tegenover voorspoed of ramp. De stoïcijnen geloofden aan een wereldziel, een soort onbewuste godheid, waarmee de mens zich kon verenigen. Zij pleitten ook voor een wereldbroederschap van alle mensen. Zij waren de enigen die propaganda voerden en als zendelingen rondtrokken om anderen te winnen voor hun ideaal: koele gelatenheid in het noodlot.

Enkele woorden van de stoïcijn Seneca: "Hij die gaf, zwijge; dat hij die ontving, het vertelle"; "Lang is de weg der lessen, kort en doeltreffend die der voorbeelden"; "Wie zich goed in zijn armoede weet te schikken, is rijk"; "Leven is strijden"; "Geniet zo de huidige genoegens dat gij de toekomstige niet belet"; "De grootste straf voor het bedreven onrecht is: het bedreven te hebben"; "Niet hoe lang, maar hoe goed gij geleefd hebt, telt"; "Hebt de moed om zonder opzien tot God te zeggen: beschik in het hiernamaals over mij gelijk Gij wilt. Ik ben van U. Leid mij waarheen Gij wilt. Gij wilt dat ik een ambt bekleed of dat ik het vermijd, dat ik rijk zal zijn of arm: wat al die dingen betreft, zal ik uw kant houden tegenover de mensen!"

Maar wanneer hij spreekt over het *noodlot*, zien we hoe machteloos de heidense goden zijn en hoe triestig het lot van de mens: "Dikwijls gaat het noodlot u voorbij; eenmaal vindt het u toch!"; "Gij kunt het noodlot niet ontvluchten, wel overwinnen"; "Ik beschouw zoenoffers en smeekgebeden slechts als een kalmerend middel voor zieke zielen. Het noodlot maakt geen onderscheid en wordt door bidden niet bewogen. Voorbestemming schreef haar het pad voor". Over de *goden* is hij sceptisch: "Draag het lijden moedig: hier is het punt waar gij nog hoger staat dan de godheid, want zij staat buiten het dulden van rampen; gij echter hebt het leed overwonnen. De wijze ziet met dezelfde gelijkmoedigheid als Jupiter alles in de macht van anderen en acht dat als niets. Hij schat zichzelf des te hoger, daar Jupiter deze dingen niet *kan* gebruiken, de wijze echter *wil* ze niet gebruiken".

Zo spraken de meest verheven geesten; ze verheven zichzelf boven de goden. In dezelfde tijd komt Christus die ons spreekt over God, die groot is, heilig en vol liefde. Twee beschavingen komen in botsing: de ene wou de mens verheffen boven de goden, de andere verheft de mens tot de kindsheid Gods. Is het dan te verwonderen dat Seneca de leermeester was van een keizer die zijn eigen familie uitmoorde, honderden onschuldigen liet verbranden en tenslotte zelfmoord pleegde, en dat de Andere de Koning werd van miljarden christenen, die hoewel zij God vóór alles dienden, de beschaving hebben gered?

De *gewone man* liep mee met de gedachtenstroom van zijn tijd en omgeving, maar voelde behoefte aan iets hogers. Hij leefde zich uit in de uitbundige feesten en bedevaarten van de populaire goden. Kon het anders of de joden zagen met minachting neer op deze ontredderde heidenwereld, waarin het roepen van enkelen die zochten naar de ene ware God en die het goed meenden met de evenmens, verloren ging in het geroep der feestvierende massa of redetwistende